

ZGODOVINSKO-URBANISTIČNA IN ARHITEKTURNA PODOBA
ŠKOFJE LOKE

Tlorisni, prostorski in vedutni značaja Škofje Loke postavlja mesto med najbolj zanimive in bogate primere zgodovinsko-urbanističnega razvoja slovenskih mestnih naselij.

Po svoji legi predstavlja Škofja Loka, podobno kot npr. Kamnik ali na Koroškem Sovodnje (Gmünd), izrazito dolinsko pregrado, ki zapira ali vsaj nadzira dohode v Poljansko in Selško dolino. Širok in površinsko razgiban pomol, ki sta ga ob sotočju izoblikovali Selška in Poljanska Sora, je dobro ustrezal potrebam obrambe, obenem pa ohranil mestu zvezo z ostalim svetom predvsem po važni cesti, ki je vodila z Gorenjskega v Italijo. Grad, ki so ga nad mestom postavili nekdanji lastniki Škofje Loke freisinški škofje, je pomenil za naselje varno zavetje, obenem pa je povezoval stavbne gmote mesta, ki so se razraščale pod njim, v učinkovito celoto.

Če pogledamo katastrsko mapo, v kateri je začrtan tloris mesta, opazimo, kako se je ta prilagodil pravokotni obliki terasastega terena med vznožjem grajskega hriba in obema Sorama. Preprezata ga dve široki lisi — zgornji in spodnji trg in vrsta ožjih in krajših prog, ki pomenijo ulice in prehode in ki so posebno gosto nasejani v spodnjem delu mesta v smeri proti kapucinskemu mostu. Z opustitvijo srednjeveškega obzidja, ki je mesto stoletja dolgo oklepalo v trden okvir, izgine počasi tudi njegova pravokotna oblika, naselje se začne razraščati na vse strani.

Prvotna pravokotna tlorisna zasnova Škofje Loke ima mnogo sorodnikov tudi drugod, še posebej pri tistih mestih, ki so se razvijala v podobnih geomorfoloških pa tudi prometnih pogojih, saj je bila npr. podolžna smer glavne komunikacije odločilna za nastanek longitudinalne oblike mestnega tlorisa (Radovljica, Kranj, Žalec, Slovenj Gradec, Dravograd, Metlika, Črnomelj itd. ali na Koroškem Velikovec, Št. Vid itd.).

Glavni, zgornji trg pomeni središče družbenega in gospodarskega življenja Škofje Loke in je obenem urbanistična hrbenica celotnega naselja. Cesta, ki prihaja iz Poljanske doline, se nedaleč od nekdanjih mestnih vrat lijakasto razširi v obsežen pravokoten tržni prostor, ki sega do današnje Homanove hiše. Tu se trg rogovilasto razcepi v dvoje manjših ulic — ena vodi prek mostu čez Soro iz mesta, druga pa na Lontrg. Podoben pojav opazimo tudi na poljanski strani, kjer se cesta onkraj nekdanjega mestnega jarka na podoben način razdeli. Taka oblika rogovilastega razcepa, v kateri se kaže določena načrtnost v urbanističnem oblikovanju, je pri nas sorazmerno redka, najdemo pa jo drugod v srednji Evropi izvedeno v različnih variantah. Načrtnost urbanistične zasnove pa je seveda najbolj opazna pri trgu samem. Po obliki

Lijakasti zaključek škofjeloškega Mestnega trga proti nekdanjim Poljanskim vratom

škofjeloški tržni prostor ne spominja več na razširjeno cesto, kakršno srečujemo največkrat pri starejših mestnih in tržnih zasnovah in kakršne so se v vzhodnoalpskem prostoru oblikovale pred letom 1200 (npr. Beljak).¹ Tlorisna oblika škofjeloškega tržnega prostora je v osnovi pravokotnik, čeprav je njegova »pravilnost« tako kot pri drugih naših srednjeveških mestih bolj ali manj odvisna od predpogojev tj. oblikovitosti tal. Kot smo že omenili, se trg v smeri proti jugozahodu lijakasto oži, dokler v bližini nekdanjih poljanskih vrat ne doseže običajne širine ceste. Po času nastanka so te lijakasto oblikovane vpadne ceste, ki so značilne tudi za nekatera druga mesta v našem in koroškem prostoru (Breže, Maribor, Radovljica, Mestni trg v Ljubljani itd.), sočasne z glavnim, pravokotno oblikovanim tržnim prostorom. O tem nas prepričujeta tudi značaj in oblika stavbnih zemljišč, ki se prav nič ne razlikujeta od parcel, ki so razporejene okrog tržnega pravokotnika,² po drugi strani pa vloga, ki so jo lijakaste vpadnice imele pri fortifikaciji mesta, še posebej pri postavitvi mestnih vrat, ki so predstavljala njihov organski zaključek. Skoraj ne dvomimo, da je današnji kompleks zgornjega glavnega trga nastal sredi 13. stoletja, ko se Šofja Loka leta 1248 prvič omenja kot trg (forum). Ni pa izključeno, da se to ne bi moglo zgoditi že prej, saj se te oblike trgov pojavljajo že vso prvo polovico 13. stoletja (Maribor, Ljubljana — Mestni trg itd.).

Nič natančnega ne vemo, kdaj se je začela razvijati tržna dejavnost ob sotočju obeh Sor in v varstvu gradu na Kranclju, še manj nam je znana morebitna vloga Stare Loke in njene župne cerkve pri najbolj zgodnjih pojavih

trgovanja, dejavnosti, ki se je v svojih prvih začetkih tako rada navezovala na nekatere župne sedeže, še posebej na tiste, v katerih bližini so se kasneje razvili trgi in mesta (Radovljica, Kranj, Kamnik — Šutna, St. Rupert pri Velikovcu itd.). Vsekakor pa je bilo novi gospodarski dejavnosti — obrti in trgovini, ki so ju od 12. stoletja naprej z zahoda v naše kraje prinašali novi ekonomski tokovi, bolj naklonjeno prometno vozlišče ob vhodu v obe loški dolini in ob cesti, ki je vodila na Primorsko in Furlanijo, kot pa odmaknjena lega starološkega cerkvenega sedeža. Pri nastajanju novega naselja ne smemo prezreti tudi obrambnih motivov, saj so bila mesta največkrat tesno vključena ne samo v gospodarski, temveč tudi v obrambni potencial fevdalca, ki jih je ustanovil. Skoraj ne dvomimo, da je bila bodoča vloga novega naselja na prometni in obrambno izredno privlačni legi ob sotočju dveh rek in ob vznožju utrjene postojanke na Kranclju vsaj v glavnih obrisih podana že konec 12. stoletja, ko se Škofja Loka ali Lonca v virih prvič omenja.³

Oblikovanju talnega načrta naselbine v 1. polovici oziroma sredi 13. stoletja sledi z ustanovitvijo mesta (prva omemba 1274) izgradnja obrambnih naprav (prva omemba leta 1314).⁴ Fortifikacija doseže svoj vrh v prizadevanjih škofa Konrada III. (1314—1322), ko naj bi po predvidevanjih P. Blaznika⁵ obrambne naprave oklenile tudi novo nastali Lontrg, čigar ime (Novi trg — »in dem neuen marck«) se začenja pojavljati v virih od konca 14. stoletja dalje.⁶ Zunanji videz stolpov na področju Lontrga, ki so se nam ohranili na votivnih in drugih slikah iz 17. stoletja⁷ in imajo zgodnejšo pravokotno tlo-risno zasnovo, sicer ne nasprotuje tej domnevi, vendar se zdi, da je bil utrdit-

Mestni trg v Škofji Loki s Homanovo hišo v ozadju in zvonikom Jakobove cerkve na desni

veni kompleks za tiste čase izredno velik. Po analogiji z drugimi mesti so razbremenilni »novi trgi« ali »spodnji trgi« ali celo »spodnja mesta« (prim. Althofen, Wolfsberg na Koroškem itd.) tako kot Lontrg v Škofji Loki nastajali kasneje kot matične mestne naselbine in so bili, razumljivo, tudi kasneje utrjeni. Zato se obrambni posegi škofa Konrada bržkone nanašajo na izpopolnitev obzidja okrog starega naselbinskega jedra pod gradom, medtem ko bi del zelo obsežnih utrditvenih naprov škofa Bertolda med leti 1397 in 1401^{7b} lahko veljal Lontrgu (ki ga prav takrat, kot smo omenili, začnemo srečevati v virih) in njegovi vključitvi v sestav obstoječih obrambnih naprav (domnevna zgraditev mestnega jarka ob južni in jugozahodni stranici Lontrga itd.).

Težišče prvotne in kasnejše obrambe mesta je bilo slej ko prej osredotočeno v spodnjem loškem gradu, ki ga je z mestom povezovalo obzidje. Dejansko so grajske obrambne naprave varovale celotni severozahodni predel mesta, ki tako ni bil posebej utrjen. Prav zato je bil grad že ob ustanovitvi mesta, kakor tudi njegove prve domnevne utrditve v 2. polovici 13. stoletja,⁸ kot eden njenih najbolj vidnih in pomembnih elementov življenjsko povezan z naseljem in zato prvo omembo mesta leta 1274 lahko smatramo za terminus ante quem njegovega nastanka. Ne bomo pa grešili preveč, če sledimo domnevi P. Blaznika, ki dopušča možnost, da se arhivski zapis o »močno utrjenem gradu v Loki« (castrum firmissimum in Lonca) iz okrog leta 1215 ne nanaša na starejšo utrdbo na Kranclju, temveč že na spodnji loški grad.⁹ Če pomislimo, da se je v tem času začelo na zgornji terasi razvijati močno tržno naselje, ki je potrebovalo bolj učinkovito varstvo in bolj neposredno fevdalčevo prisotnost, kot jo je mogel nuditi odmaknjeni Kranclj, se nam pojav spodnjega gradu že v tem zgodnjem obdobju ne zdi več tako neverjeten.

K osvetlitvi oziroma rekonstrukciji oblike in obsega prvih obrambnih naprav Škofje Loke še pred utrditvijo Lontrga nas utegne privedi tudi raziskava skalnatga praga, ki na južni strani zaključuje zgornjo mestno teraso in ki obenem predstavlja odlično naravno fortifikacijsko pregrado, za katero skoraj ne dvomimo, da je bila na tak ali drugačen način vključena v najstarejši obrambni sistem mesta.

V razvoju Škofje Loke igra Novi trg ali Lontrg vlogo naselja, ki naj bi razbremenilo prenaseljeno zgornjo teraso mesta. Prav primer Lontrga nam kaže izredno živo kolonizacijsko in z njo urbanistično aktivnost Škofje Loke v njeni zgodnejši razvojni fazi. Spominja nas na Ljubljano in njen že leta 1307 omenjeni Novi trg, čeprav so bili razlogi za njegov nastanek bržkone povsem drugačne narave kot v Škofji Loki. Lontrg vnaša v tlorisni sestav mesta tako imenovani paralelni sistem komunikacij, kakršnega poznamo npr. tudi iz Kranja ali Slovenj Gradca, vendar se je tam razvil iz t. i. gospodarskih poti in mnogo kasneje kot v Škofji Loki. Še v večji meri kot Zgornji trg se tudi Lontrg v svoji talni črti dosledno prilagaja oblikam terena. Na obrobje ceste, ki je v rahli krivulji speljana prek terase, se navezujejo zemljiške parcele, ki s svojo obliko, podobno kot na Zgornjem trgu, dokazujejo svoje srednjeveško, načrtovano kolonizacijsko poreklo.

Medtem ko sta zgornji in spodnji loški trg tako kot številne naše starejše mestne aglomeracije tipični kolonizacijski, po načrtu ustanovljeni meščanski naselbini, za kateri je bila poleg pravilnih, po obliki in velikosti sorodnih si gradbenih zemljišč značilna bolj ali manj enotna in sklenjena gradnja stanovanjskih hiš, je predel med trgom in mestom čez Selško Soro po svoji arhitekturi mnogo bolj raznolik. Tako se je na tem prostoru bržkone že v času

nastajanja trga znašla cerkev sv. Jakoba, sredi 14. stoletja samostan klaris, župnišče in dobro zavarovana selška vrata, ki so s severa vodila v mesto. Zdi se, da je bil ta predel, tako kot npr. severna stranica trga v Kranju ali v Radovljici, pridržan za posebne gradbene potrebe mesta, fevdalca in cerkve.

Na enakomerne delce razdeljenem zemljišču, ki je obrobljalo tržni prostor in vpadno cesto, so si novi kolonisti — obrtniki in trgovci, ki jih je v zavetju gradu naselil freisinški fevdalec — postavili svoja domovanja in uredili vrtove. Nobenega dvoma ni, da so bile prvotne stanovanjske hiše v mestu lesene, s čeli obrnjene proti cesti in krite z dvokapno streho.¹⁰ Take stavbe so se še dolgo ohranjemale na mestnem obrobju in so npr. še dobro vidne na Merianovi upodobitvi Škofje Loke.¹¹ Videz teh hiš močno spominja na preproste stanovanjske stavbe iz časov kmečke kolonizacije, ki so se nam, čeprav v zidani obliki, ohranile v nekaterih obcestnih vaseh tako na loškem ozemlju (npr. Stara Loka) kot tudi drugod (Predtrg pri Radovljici, Tupaliče pri Predvdoru itd.). Odlikuje jih, tako kot zgodnjo meščansko stanovanjsko arhitekturo, stroga uporabnost pri oblikovanju zunanjsčine in notranjsčine, a tudi pomanjkanje skoraj vsakršnih dekorativnih elementov. Na zunaj kažeta oba našeta tipa stanovanjskih stavb, ki sta se pojavila v Evropi v času kmečkih in kasneje meščanskih kolonizacijskih gibanj in sta zrasla ob upoštevanju antične tradicije iz različnih prvin, ki jih zasledimo v razvoju stanovanjske arhitekture v evropskem prostoru,¹² nekatere zanimive razlike. Druagačni življenjski pogoji in različne oblike gospodarjenja na deželi in v mestu so bile vzrok, da se je kmečka kolonizacijska hiša vsaj v najzgodnejši fazi

Po Merianovi upodobitvi Škofje Loke iz leta 1649: Hiše na mestnem obrobju ob Grabnu s Spodnjimi vrati in Poljansko Soro s puštalskim mostom.

razvijala predvsem v horizontalni smeri, medtem ko je meščanska hiša, zaradi omejenih prostorskih možnosti v sklenjenem mestnem organizmu, reševala svoje prostorske probleme predvsem v oblikovanju nadstropnosti. Vhod v kmečko hišo vodi navadno z dvoriščne strani, kjer so stala tudi gospodarska poslopja, v mestu pa stopimo v hišo s čelne strani, tj. na tistem mestu, ki je najbližji prometu, cesti, ulici ali trgu. V kmečki hiši so stanovanjski prostori z ognjiščem v pritličju, v meščanski hiši pa so prostori za bivanje pomaknjeni v prvo nadstropje, medtem ko srečamo v pritličju delavnico oziroma trgovino. Tloris meščanskega doma je v zgodnji fazi zelo preprost.¹³ Enoten prostor, v katerem se povezujejo delavniški in skladiščni prostori in ki obenem služi hišni komunikaciji (dohod na ulico, dvorišče in v nadstropje), zapolnjuje celo pritličje, vhod je običajno pomaknjen na sredo fasade. Stopnice vodijo v prvo nadstropje. Tu se je od bivalnega prostora najbrž že zgodaj oddvojila veža, v kateri je stalo odprto ognjišče.¹⁴ Dokler so dvoriščem meščanskih stavb zagotavljale dostop gospodarske poti, ki so tekle v ozadju hiš, ali posebni dohodi oziroma prehodi, speljani med hišami, je bila veža lahko pogrešljiv prostorski člen arhitekture hiše. Ko pa so se gospodarske poti zapolnile z novimi stavbami ali so prehode med hišami zaprle razširjene hišne fasade, je veža prevzela vlogo hišne komunikacije in po njej je stekla tudi zveza med cesto oziroma trgom in hišnimi dvorišči. Ker je bil zaradi novo nastale veže prostorsko prikrajšan delavniški prostor, se je od njega odcepilo skladišče, ki postane odslej samostojni del stavbe.¹⁵

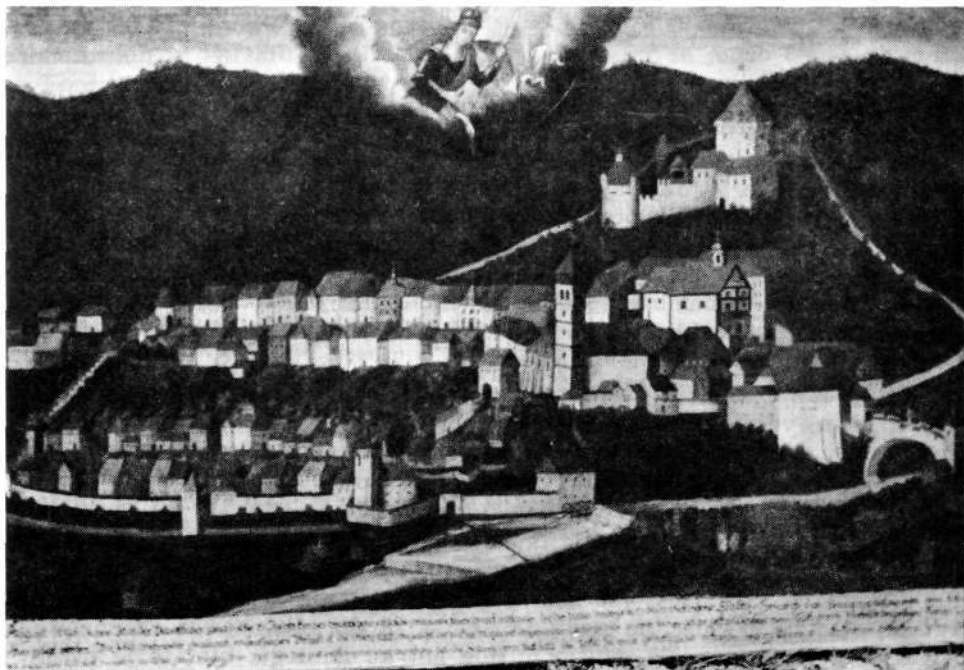
Diferenciacija hišnega tlorisa v pritličju vpliva tudi na prostorsko preureditev prvega nadstropja. Nad vežo se pojavi mala soba ali kamra, s čimer je nekdanj enotni bivalni prostor razdeljen na dva dela. Razmerje med obema prostoroma je tako kot v pritličju 1 : 3. Število oken se od prvotnih dveh poveča na tri in iz dvoosne fasade se na ta način razvije fasada na tri osi. Najkasneje v drugi polovici 15. stoletja se začne prostorsko osamosvajati tudi kuhinja, na katero se neposredno naveže tudi shramba.

Z nastopom renesanse nastanejo velike spremembe tudi na zunanjsčini meščanskih stavb. Hiše se s svojo širšo stranjo obrnejo proti cesti, izginejo prehodi, ki so nekdanj delili posamezne hiše (prim. Ljubljana, Zgornji trg). Ta sprememba je v veliki meri vplivala na prostorski značaj ulic in trgov, še posebej ko se je dvignila višina posameznih hiš in so npr. na loškem Zgornjem trgu nekdanje enonadstropne stavbe zamenjale dvonadstropnice. Nekdanji strogi funkcionalni značaj meščanskih hiš se v 16. in 17. stoletju obogati z dekorativnimi elementi. Zid prevlada nad lesom, namesto nekdanjih skromnih vhodnih in okenskih odprtin se pojavijo kamnoseško obdelani, s poznogotskimi oziroma renesančnimi stilnimi elementi okrašeni portali in okna, lesene mostovže nadomestijo po italijanskih vzorih zidani arkadni hodniki, ki z lokl in stebriči oklenejo hišna dvorišča, fasade razgibajo nadstropni pomoli in ogelni stolpiči ali jih poživljajo slikarske oziroma kiparske dekoracije. Na račun dvoriščnih površin, starih, zdaj zazidanih prehodov med hišami, pa tudi zaradi združevanja posameznih stavb in rasti hiš v višino, se v meščanskih domovih poveča število stanovanjskih in delavniških prostorov.

V 16. in 17. stoletju doseže v tlorisnem, prostorskem in plastičnem pogledu meščanska hiša svoj vrh in zaključek; kar je nastalo v kasnejših stoletjih, je zgolj dopolnilo. Izreden pomen Škofje Loke je v tem, da nam je to najbogatejše obdobje v arhitekturnem razvoju mesta ohranila v skoraj neskaljeni obliki. Slikoviti arkadni hodniki še danes poživljajo dvorišča meščanskih hiš

še posebej na Zgornjem trgu, medtem ko so hiše na Lontrgu preprežene z nadstropnimi pomoli ter obogatene s kamnitimi poznogotskimi portali. Današnji čas nam odkriva tudi bogate renesančne in baročne poslikave hišnih fasad, o katerih nam govori celo ljudsko izročilo.

Veliko tistega, kar je uničil čas ali kar so našim očem zakrile kasnejše prezidave, se nam je ohranilo na eni najbolj zanimivih in zgovornih upodobitev Škofje Loke, na votivni podobi iz Sopotnice, ki nosi letnico 1698. Slika je nastala iz zaobljube ob velikem požaru na Lontrgu, ki je grozil, da bo uničil tudi Zgornji trg, ki si je komaj opomogel od enake nesreče pred nekaj desetletji (1660). Med vsemi slikarskimi posnetki Škofje Loke je sopotniška podoba najbolj dokumentarna. Slikar je na svoj, nekoliko naivno-realistični način naslikal na platno vse, kar je videl. Pri tem se ni prav nič menil za to, ali bodo npr. najrazličnejše nadrobnosti, ki jih je vestno vnašal v sliko, motile njeno kompozicijsko zasnovo ali ne. Kljub temu nam je slikar na izredno plastičen način predstavil pglavitne dele mesta: grad, ki s svojimi svetlo obarvanimi stolpi izstopa iz temnega ozadja, pod njim samostan, ki se nam kaže kot nekakšen arhitekturni posrednik med gmoto gradu in mesta, Zgornji trg, čigar horizontalno vedutno črto komaj vidno prekinjata drobna stolpiča mestne hiše in župnišča, Lontrg, ki s svojo linijo streh deluje še bolj umirjeno, in končno predel med Selško Soro in samostanom, ki ga po eni strani razgibava valovit teren, po drugi utrjen predel ob selških vratih, predvsem pa gmota Jakobove cerkve z renesančnim zvonikom. Vloga, ki jo igra loški grad pri združevanju stavbnih gmot celotnega mesta, se prenese pri Jakobovi

Votivna slika Škofje Loke v letu 1698 iz Sopotnice. (Po originalu v Loškem muzeju v Škofji Loki.)

Detalj z votivne slike iz Sopotnice: Loški grad, nunski samostan, Jakobova cerkev in kamniti most čez Selško Soro. (Po originalu v Loškem muzeju v Škofji Loki.)

cerkvi, kot nekakšni subdominanti mestnega telesa, na ožje področje, tj. na severni in severovzhodni predel mesta.

Vtis sklenjenosti, povezanosti in plastičnosti mestne gmote stopnjujejo obrambne naprave, ki oklepajo mesto v trden okvir in s svojimi dominantami — stolpi — razgibavajo celotno obrobje mesta. Še posebej poudarjene točke — mestna vrata — na poljanski in selški strani ali na Lontrgu se ne uveljavljajo samo kot plastične oziroma vedutne sestavine urbane gmote, temveč tudi kot izredno pomembne sooblikovalke mestnih prostorskih ambientov, še posebej zgornjega in spodnjega trga, katerih prostorska dognanost je bila z njihovo porušitvijo močno prizadeta.

Del gradiva, ki nam ga posreduje sopotniška votivna podoba, je mogoče bolj ali manj verno rekonstruirati tudi s pomočjo drugih virov ali na podlagi ohranjenega materiala; to pa ne velja za nekatere primere na votivni sliki upodobljenih meščanskih hiš, ki predstavljajo izjemno pomemben vir za poznavanje oblik meščanskega stavbarstva v 16. in 17. stoletju na naših tleh.

Iz zadnje četrtine 15. stoletja imamo Santoninovo poročilo¹⁶ o Škofji Loki, v katerem italijanski potopisec poroča, da je bilo leta 1486 v mestu 250 zidanih, s škodlami kritih hiš. Vse kaže, da se je Santonin zgledoval po Zgornjem trgu, kjer so zidane hiše, ne glede na število, zaradi ugodnejšega ekonomskega položaja prebivalcev rasle mnogo hitreje kot na Lontrgu, kjer se je naseljeval manj premožen sloj meščanov in kjer se je še dolgo po 17. stoletju, ko je nastala sopotniška votivna podoba, ohranjevala lesena arhitektura.¹⁷ Na južni

stranici Lontrga razločimo v tem času 9 lesenih enonadstropnih stavb. Štiri med njimi imajo na dvorišni strani, ki je obrnjena proti reki, lesen hodnik, kakršni so bili v rabi pred nastankom zidanih arkadnih dvorišč, oziroma kakršni so se ohranjevali tudi kasneje v manj premožnih meščanskih stavbah. Večina lesenih hiš ima že renesančno pultno streho, le dvoje hiš blizu spodnjih vrat, ki peljejo na Lontrg, je s čeli obrnjenih proti cesti in utegnejo biti ostanek nekdanje arhitekture iz kolonizacijskih časov ali vsaj pripadajo temu tipu. Drugo značilno obliko meščanske arhitekture na Lontrgu predstavljajo v tem času številne hiše z lesenim nadstropjem. V spodnjem zidanem delu predvidevamo po analogiji z drugimi stavbami delavnico, na stran potisnjen hišni vhod pa kaže, da je veža že ločena od nje in da predstavlja samostojno prostorsko enoto. V lesenem nadstropnem delu hiše so tako kot v drugih naših mestih (prim. slika Kranja iz leta 1759) stanovanjski prostori. Pri hišah s tremi okni na fasadni steni lahko računamo z obstojem kamre, medtem ko pri dvoosnih hišah delitev na večji in manjši stanovanjski prostor še ni bila izvedena.

Medtem ko je enonadstropnost z zelo redkimi izjemami značilna za ves predel Lontrga, se na Zgornjem trgu verjetno že od 16. stoletja naprej vedno bolj uveljavlja dvonadstropnost. Posebnost Zgornjega trga, ki jo zlahka ugotavljamo tudi na sopotniški votivni sliki in ki se je bržkone kmalu prenesla tudi na Lontrg, so vhodi v delavniške prostore oziroma trgovine z ulične strani in ne več, kot pri večini drugih mest v tem času, skozi vežo. V kamnitem obodnem loku se povezujeta vhod in izložbeno okno, ki je bilo nekdanj opremljeno tudi s kamnito polico za prodajanje. Ta oblika neposrednega stika med kupcem z ulice in prodajalcem, brez zamudnega in odročnega posredovanja veže, je doma v mediteranskem prostoru. Še danes jo srečujemo v mnogih dalmatinskih in istrskih mestih. V Škofjo Loko, kjer se je do danes ohranila na Lontrgu, so jo skoraj gotovo zanesli furlanski stavbarji, katerih vlogo v naši meščanski arhitekturi, še posebej v škofjeloškem prostoru, bi bilo treba ob priliki natančneje opredeliti.

Skupna zgornjemu in spodnjemu trgu, pa tudi ostalim predelom mesta, je lesena skodlasta kritina hiš, ki se je, kljub nevarnostim požara, ohranjevala daleč v 19. stoletju.¹⁸ Izjemo so vsaj od 17. stoletja dalje, kot nam kaže votivna podoba iz Sopotnice, predstavljali grad, nunski samostan, Kamrarjeva hiša na Zgornjem trgu in stolp ob vhodu v mesto na poljanski strani.

Čim bolj se na sliki odmikamo mestnemu jedru, tem bolj izgubljajo hiše mestni značaj. Posebno v predmestjih pa tudi ponekod na Lontrgu nastajajo zanimive vmesne oblike, ki jih pogojujejo različni načini gospodarjenja od obrti in trgovine do kmetijstva in prevoznitva.

Oblika mesta, kakršno nam je poleg Meriana, Valvasorja in drugih starejših upodabljalcev ohranil mojster sopotniške slike, se je kasneje marsikje izgubila. Ohranili pa so se nam vendarle nekateri odlični spomeniki in mestni predeli od slikovitega Lontrga do arhitekturno bogatega Zgornjega trga oziroma plastično učinkovito zasnovanega predela ob nekdanjih selških vratih pa vse do dominantne gmote gradu, ki je še vedno najbolj značilen simbol Škofje Loke, čeprav sta z odstranitvijo velikega osrednjega stanovanjskega stolpa, konec prejšnjega stoletja, tako grad kakor tudi mesto izgubila enega najbolj monumentalnih arhitekturnih poudarkov, kar jih pozna naše tovrstno gradivo.

1. A. Klaar, Die Siedlungsformen der Altstadt von Villach, 900 Jahre Villach, Villach 1960, str. 33—34. — 2. Franciscejski kataster 1826. — 3. Med leti 1192—1197. Prim. P. Blaznik, Škofja Loka in loško gospostvo, Škofja Loka, 1973, str. 39. — 4. P. Blaznik, o. d., str. 54. — 5. P. Blaznik, o. d., str. 54, 56. — 6. P. Blaznik, o. d., str. 40. — 7. Prim. Votivna podoba Škofje Loke iz leta 1698 (Sopotnica). — 7 b. P. Blaznik, o. d., str. 54—57. — 8. Obzidje (rinchmavr) se sicer prvič omenja v listini šele leta 1314 (prim. P. Blaznik, o. d., str. 54). — 9. P. Blaznik, o. d., str. 42. — 10. C. Avguštin, Stari Kranj v okviru evropskih urbanističnih in arhitekturnih prizadevanj, Snovanja V, št. 3, Kranj 1971. — 11. Merian, Topographia provinciarum austriacarum..., 1649. — 12. C. Avguštin, Oris razvoja meščanske arhitekture v Kranju, Kranjski zbornik, Kranj 1970. — 13. Prim. opombo št. 10. — 14. Odprto ognjišče na veži, Konstanz (A. Berndt, Deutsche Bürgerhäuser, Tübingen 1968). — 15. Prim. Montauban — Hotel Malroux (A. Vašahlik). — 16. Itinerario di Paolo Santonino in Carinthia, Stiria e Carniola negli anni 1485—1487, Roma. — 17. Prim. tudi F. Štukl, Škofja Loka in njeno prebivalstvo v preteklosti, Loški razgledi XIX, 1973. — 18. Prim. upodobitve Škofje Loke iz prve polovice in srede 19. stoletja.

Zusammenfassung

GESCHICHTLICH-URBANISTISCHES UND ARCHITEKTONISCHES BILD
DER STADT SKOFJA LOKA

Die Anfänge der Marktsiedlung Škofja Loka reichen in die erste Hälfte des 13. Jh. zurück. Damals bildete sich auf der Halbinsel am Zusammenfluß der Poljanska und der Selška Sora, an der Mündung beider Täler und an der verkehrsreichen Straße, die aus der Landschaft Gorenjska nach Italien führte, ein rechteckiger Marktplatz mit einer trichterförmigen Einfallsstraße. Der »Alte Turm« auf dem Hügel Krancelj vervollständigte vermutlich schon um das Jahr 1200 die untere Burganlage der Freisinger Bischöfe (»castrum firmissimum in Lonca«), welche die Siedlung schützte und sich bei der Gründung der Stadt (erste Erwähnung 1274) unmittelbar in ihr Befestigungswerk eingliederte.

Am Ausgang des 14. Jh. begegnen wir in den Quellen einem neuen Teil der Siedlung Škofja Loka — einem neuen Markt, dem heutigen Lontrg, der parallel zum Hauptplatz, jedoch auf der unteren Stadterrasse verläuft. Die bezeugten, durch die Freisinger Bischöfe vorgenommenen Befestigungsarbeiten am Übergang vom 14. ins 15. Jh. sind aller Wahrscheinlichkeit nach mit der Eingliederung des neuen Marktes in die Stadtmauer in Verbindung zu setzen.

Die Entwicklung der Architektur zeichnet den Bogen von den ursprünglichen mit ihrer Stirnseite zur Straße gewandten Holzhäusern bis zur Blütezeit der bürgerlichen Architektur der Renaissance, welche mit ihren neuen Grundriß- und Raum- anlagen sowie mit dem Reichtum der baulichen Glieder der Stadt den Stempel aufgedrückt hat, der sich in bedeutendem Maße bis in unsere Tage erhalten hat.